

πραγματεύεται ὁ συγγραφεὺς· καὶ οὐ μόνον ἀλλὰ καὶ εἴ-
τε προηγείται τῆς ὕλης, καθὼς εἶναι τὰ μαθηματικά εἰς
τὴν φυσικὴν καὶ ἀστρονομίαν.

ε'. Ὅταν χωρίου τέ εἶναι παντάπασιν ἀκατάληπτον,
ἐμπορεῖ νὰ ἐπιχειρήσῃ καὶ κάποιαν διορθώσιν· ἄλλ' αἱ διορ-
θώσεις πρέπει νὰ εἶναι ἀνάλογοι μὲ τὰ φρονήματα καὶ μὲ
τὸν χαρακτῆρα τοῦ λόγου, τοῦ ὁποῖου συνηθῶς μεταχει-
ρίζεται ὁ συγγραφεὺς.

ια'. Ἦεν ἀνάγκη τὸ ζητήσῃ νὰ ἐλεγχθῇ ὁ συγγραφεὺς
ὡς ψευδοκρυπτός ἢ ἀντιφάσκων, πρέπει ὁ ἐρμηνευτὴς νὰ τὸ
κάνῃ μετὰ πολλὴν προσοχὴν καὶ σκέψιν καὶ μὲ μεγάλην
κταμύτητα· καὶ τὰ μὲν μὴ ὀρθῶς εἰρημένα νὰ ἐλέγχῃ,
αὐτὸν δὲ τὸν εἰκόνα μήτε νὰ λοιδορῇ μήτε νὰ καταφρο-
νῇ· διότι ἀνθρώπινον εἶναι τὴν ἀμαρτάνειν.

ΤΛΕ'. Βοηθήματα δὲ τῆς ἐρμηνευτικῆς τέχνης εἶναι·
καλὰ λεξικά, συγγράμματα περὶ τῶν ἔθων καὶ ἠθῶν καὶ τῆς
πολιτείας τοῦ ἔθνους, μὲ τὸ ὑποῖον συνέζησεν ὁ συγγρα-
φεὺς, ἵπομνήματα, χειρόγραφα διάγγραφα διὰ σύγκρισιν τῶν
διαφόρων γραφῶν κτ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ νοθεύσεως τῶν συγγραμμάτων, καὶ
Πῶς νὰ εὐρίσκωμεν τὴν γνησιότητά των.

ΤΑΣ'.

Πολλὰ δὲ συγγράμματα τῶν παλαιῶν ἔπαθον ὀλικῶς ἢ

κατὰ μέρος νοθείαν· διὰ τοῦτο πρέπει νὰ ὑποσρώσωμεν ἐφεξῆς, ὅσα αἷτια συντρέχουσιν εἰς τὸ νὰ νοθευθῶσι παλαιὰ συγγράμματα, καὶ τοὺς κανόνας, κατὰ τοὺς ὁποίους πιθανῶς ἐμπορεῖ σύγγραμμα νὰ κριθῆ ὡς γνήσιόν τινος συγγραφῆως.

ΤΛΖ'. Αἷτια λοιπὸν νοθεύσεως ἐμποροῦν νὰ ἀποδοθῶσι τὰ ἐφεξῆς:

α'. Ἀμέλεια τῶν βιβλιογράφων· διότι πολλοὶ βιαζόμενοι πυρεθῆναι συχνάκις τινὰ ἀπὸ τὰ παλαιὰ χειρόγραφα, ἢ ἐμεταχειρίσθησαν συντετμημένης γραφῆς, αἱ ὁποῖαι δὲν ἐδιασώζοντο ἐφεξῆς καθαρὰ· ἐκ τούτου διεφθάρθη εἰς πολλὰ τὸ κείμενον.

β'. Ἀμάθεια τῶν βιβλιογράφων· διότι συχνάκις παλαιοῦ συγγραφῆως ἀντιγραφή εἰδίδετο εἰς τὰ μοναστήρια ὡς ἱκανοποιήσις πρὸς ἁμαρτάνοντάς τι μοναχοὺς, οἱ ὁποῖοι, μὴ ἐξεύροντες τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν γλῶσσαν, εὐκολώτατα περιέπιπταν εἰς σφάλματα γράφοντες ἄλλ' αὐτ' ἄλλων.

γ'. Σημειώσεις γραμμέναι εἰς τὸ περιθώριον τοῦ βιβλίου ἀπὸ τοῦ ἀντιγραφέα, ἢ κύριόν του, ἀνεμέχθησαν εἰς τὸ μετέπειτα μὲ τὸ κείμενον ἀπ' ἄλλους ἀμαθεσέρους καὶ ἀκρέτους ἀντιγραφῆς.

δ'. Πολλὰ χωρία παλαιῶν συγγραφῆων ἐνοθεύθησαν ἐξ ἐπίτηδες· διότι πολλοὶ προληπτικοὶ ἀντιγραφῆς ἐπρόσθεσαν ἐπὶ ταυτοῦ ἢ ἐξήλειψάν τι, τὸ ὁποῖον ἐβλήθη ἢ κατέτρεχε τὴν γνώμην των, ἢ αἴρουν τινὸς αἵρεσιάρχου φίλου ἢ ἐχθροῦ των.

ε'. Ἡ πολυκαιρία ἔκαμε δυσανάγνωστα πολλὰ συγγράμματα, τὰ ὁποῖα ἢ παραρρίφθεντα εὐρωτίεσσαν καὶ ἐσά-

πρῶτον, ἢ ἐκάθισαν κατὰ μέρη, ἢ ἀμεληθέντα ἐσκεπάσθησαν ἀπὸ κωλυτηρίων, καὶ συνεχώσθησαν μὲ τὸ χαρτεῖον, ἢ κατωκείμενα κατὰ τὸ συνεχῆς ἐκτρίψαν, καὶ συνεζοφώθησαν.

ΤΑΗ'. Διὰ τὴν ἀποδοξίην δεῦτε ὡς γνησίον σύγγραμμα εἰς τὰ συγγραφεῖα, πρέπει νὰ κρατῶσι τὰ ἐφεξῆς.

α'. Οἱ σύγγραφοι ἢ μικρὸν μετὰ τὸν συγγραφεῖα ζήσαντες συγγραφεῖς νὰ ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν τὸ κῆρυμα, ἢ καὶ νὰ κηρύξωσι μέρη τούτου εἰς τὰ ἰδικάτων συγγράμματα, εἰάν δὲ ἐκεῖνοι ἐσιώπησαν παντάπασιν, νεώτατοι δὲ τινὲς προσπαθοῦν ν' ἀποδώσῃ εἰς αὐτὸν τὴν συγγραφὴν τοῦ βιβλίου, πρέπει εὐλόγως νὰ ὑποπιεύωμεν νοθείαν, καὶ ψευδέπιγραφην.

β'. Ἐάν ὁ χαρακτήρ καὶ ἡ ὕψη τοῦ λόγου καὶ ὁ τρόπος τῆς ἰσχυρίας συμφωνοῦσιν ἀκριβῶς μὲ τὸν χαρακτήρα ἄλλων ὁμολογουμένως γνησίων συγγραμμάτων τοῦ αὐτοῦ συγγραφέως.

γ'. Ἐάν δὲν περιέχῃ τὸ σύγγραμμά τι τοιοῦτον, ἐπισημαίνει εἰς τὸν χρόνον καὶ εἰς τὰ ἔθνη τοῦ τόπου, καὶ εἰς βεβαιωτάτας διηγήσεις.

δ'. Ἐάν δὲν περιέχῃ τι, τὸ ὁποῖον ἐπενοήθη, ἢ ἐπράχθη πολλὴ μεταγενέστερον τοῦ συγγραφέως.

ε'. Ἐάν δὲν περιέχῃ προφανῶς ἀντιφάσκοντα μὲ ἄλλα, τὰ ὅποια εἶπεν εἰς ἄλλο τοῦ κῆρυμα ὁ συγγραφεὺς, ἐκτὸς εἶναι δεξιῶν πρότερον ἀλλέως τὸ πρῶτον, μειωμένη ἐπειτα, καὶ ἄλλαξε γνώμην.

ΤΑΘ'. Ἀνακρίνων δὲ τὴν γνησιότητα τῶν μερικῶν συγγραμμάτων τινος πρέπει νὰ φυλάξῃ ὁ κριτικὸς ἀκριβοῦς τοὺς ἐφεξῆς κανόνας.

α'. Πρέπει νὰ συγκρίνη πολλά παλαιὰ χειρόγραφα· εἰς δὲ τὰ παλαιότερα νὰ εἶδῃ τὴν πλειοτέραν πίξιν.

β'. Πρέπει νὰ γνωρίζῃ ἀκριθῶς καὶ τοὺς ἰδιαιτέρους χαρακτῆρας τῆς χρονικῆς ἐποχῆς, καὶ τοὺς χαρακτῆρας αὐτοῦ τοῦ συγγραφῆως, διὰ νὰ ἀποδώσῃ πιθανῶς τῆς νοθεύσεως τὰ αἷτια.

γ'. Ἐπειδὴ τὰ ἀντίγραφα πρέπει νὰ θεωρῶνται ὡς μάρτυρες, ἐμποροῦν κανόνες τινές, ἀφ' ὧσους ἐφεξῆς θέλομεν ἐκτίθειν περὶ ἀξιοπιστίας μαρτύρων νὰ ἐφαρμοσθῶσιν καὶ εἰς αὐτὰ.

Σημειώσεις. Διὰ πολυχρονίου καὶ ἐπιμελοῦς συγκρίσεως παλαιῶν χειρογράφων, καὶ συναθροίσεως διαφόρων γραφῶν, καὶ εὐρέσεως τοῦ πιθανῶς ὀρθοῦ κατὰ τοὺς ἀποδοθέντας κανόνας, ἀποκτᾶ κατ' ὀλίγον ὁ κριτικὸς τιαύτην εἶξιν εἰς τὴν ἐρμηνευτικὴν τέχνην, ὡς δὲν ἀπατᾶται πλέον ἑυκάλως.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Πῶς νὰ μαυθάνωμεν πιθανῶς τὴν ἀλήθειαν τῶν μαρτυρουμένων διὰ σώματος, ἢ ἰσορομένων εἰς τὰ συγγράμματα.

ΤΜ'.

Ἐπειδὴ εἶναι πρᾶγμα ἀδύνατον νὰ ἐξυύρωμεν ὅλα ἐξ ἰδίας ἡμῶν ἐμπειρίας, ἀνάγκη εἶναι νὰ μαυθάνωμεν πολλά καὶ ἀπ' ἄλλους· ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ μᾶς ἀπατώσῃ διηγοῦμενοι ὅ,τι θέλωσι, πρέπει νὰ μεταχειρισθῶμεν εἰς τοῦτο τὴν

λεγομένην Ἱστορικὴν κριτικὴν, ἥτις εἶναι τέχνη ἐξετάζουσα τὴν ἀλήθειαν τῶν διὰ σώματος ἢ συγγραφῆς λεγομένων ἀπ' ἄλλους μαρτυριῶν· τὰς μαρτυρίας ταύτας ἐμποροῦμεν νὰ ἀνορέσωμεν πῆξιν ἱστορικῆς.

ΤΜΑ'. Ἐπισημαίνεται δὲ ἡ ἱστορικὴ πίστις εἰς τὰς ἐφεξῆς φυσικὰς ἀρχάς.

α'. Οἱ ἀνθρώποι ἔχουσι τὰς αὐτὰς αἰσθησεις, κατὰ τὴν αὐτὴν εἰς τὸ νὰ παρατηρῶσι ὁὐνοσμίαν, εἰάν ἰδιαίτερά τινες περιστάσεις δὲν τοὺς ἐμποδίσωσι.

β'. Ἐχουσι τὴν αὐτὴν ἐπιθυμίαν πρὸς τὴν ἀκρίθειαν, εἰάν δὲν τοὺς ἐμποδίσωσι προλήψεις, πάθη, κλίσεις κτ. Ἐάν λοιπὸν μάρτυς ἔχη τέλειον τὸ ἀξιοπιστον, δύναται τόσον εἰς πληροφориον, ὅσον καὶ ἡ ἰδία ἡμῶν αὐτῶν ἐμπειρία, καὶ μᾶς εἶδει τὴν ἱστορικὴν λεγομένην μεθαιόμητα (ΣΠΔ'). Ἐξ ἐναντίας δὲ, εἶναι ὑποπτος καὶ εἴσον πλειόπερον, ὅσον πλειότεροι ἀξιοπιστίας λόγοι τοῦ ἐλλείπουσι.

ΤΜΒ'. Ὅς τις ἀνακρίνει μαρτυρίας, πρέπει νὰ γνωρίζῃ ὅχι μόνον τὰς δυσκολίας, ὅσαι ὁπαντῶσι εἰς πείρας τινας, ἀλλὰ νὰ ἔχη καὶ ἰκανὴν κρίσιν εἰς τὸ νὰ ἐκτιμῇ τὰς μαρτυρίας καὶ τὴν εἰς ταύτας ἐπιτηδειότητα καὶ εἰλικρίνειαν τοῦ μάρτυρος μὲ κανόνας, κατὰ τοὺς ὁποίους νὰ διορίζῃ τῆς ἀξιοπιστίας τὸν βαθμόν. Πρέπει νὰ εἶναι μήτε εὐκολόπιστος, ὥστε πᾶσαν μαρτυρίαν νὰ ἀπεδέχεται ἀνεξέταστον· ἀλλὰ μήτε τόσον ὑποπτος καὶ δυσκυλόπιστος, ὥστε νὰ καταφρονῇ πᾶσαν ἱστορικὴν πίσιν, καὶ μόνον νὰ πισεύῃ, ὅσα αὐτὸς μὲ ἰδίαν του πείραν ἐδοκίμασε.

Σημείωσις. Εἰς λογικὰς ἀληθείας, τῶν ὁποίων τοὺς λόγους ἐμποροῦμεν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ νὰ ἐξετάσωμεν, ἢ μαρτυρία τῶν ἄλλων τίποτε δὲν πρέπει νὰ ἐσχύῃ πρὸς πληροφάνειάν μας· οἱ μάρτυρες πρέπει νὰ παραλαμβάνονται εἰς παρατηρηθέντα πράγματα, τὰ ὁποῖα ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα μῆτε μὲ τὴν αἴσθησιν, μῆτε μὲ τὸν λόγον νὰ ἐνακρίνωμεν. Ἐξαιροῦνται ὅμως κάποτε μαθηματικαὶ τινὲς ἀποδείξεις γενόμεναι ἀπ' ἀνδρας ἐπισήμους, εἰς τὰς ὁποίας βέβαια δὲν δύναται νὰ συμβῇ τί σφάλμα.

ΤΜΓ. Κανόνες δὲ, μὲ τοὺς ὁποίους πρέπει νὰ ἐκτιμῶνται αἱ μαρτυρίαι, εἶναι οἱ ἑφεξῆς.

α'. Ἡ διήγησις νὰ μὴ περιέχῃ ἀντιφατικὰς περισσώσεις, ἢ γουὺν ἀναιρουμένας τὴν μίαν ἀπὸ τῆν ἄλλην.

β'. Μόνον πράγματα, ὅχι ὅμως καὶ συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα κἀμνοῦσιν οἱ μάρτυρες ἐκ τῶν πραγμάτων, νὰ ἀποδεχώμεθα.

γ'. Ἐὰν τὰ ἰσορούμενα φυλάττωσι πρὸς ἄλληλα συνέχειαν, καὶ βεβαιώνωνται πολλάκις ἀπὸ τῶν ἰσοροῦντα, μηδὲ ἀντιφάσκωσιν εἰς διηγήσεις ἄλλων ἀξιολόγων ἀνδρῶν, κερδαίνουσι πολὺ πρὸς ἀξιοπιστίαν.

δ'. Ὁ μάρτυς δὲν εἶναι ὑπόπτος, εἶναι γνωστὴ ἢ εἰλικρινεία του, ἢ φιλαλήθειά του, καὶ ἡ ἀρετικὴ του δύναμις.

ε'. Ἐὰν εὐρίσκητο εἰς πράγματα, ὅθεν ἠδύνατο ἀδιάσως νὰ ὁμολογήσῃ τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἰς περισσώσεις, ὅθεν ἠμπύρει ἢ ἔπρεπε νὰ ἐξεύρῃ ἀναγκαίως, ὅσα μᾶς διηγεῖται.

ς'. Ἐὰν δὲν ἐμπορῇ νὰ εὐρεθῇ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν ἠναγκάσθη ὁ ἰσορῶν νὰ εἶπῃ ψεύματα.

ζ'. Ἐὰν εἰς τὸν τρόπον τῆς διηγήσεως φανερόνῃ ἀγάπην εἰς τὴν τιμιότητα καὶ δικαιοσύνην· καὶ εἰς μεταχει-

ρίζεται γλώσσαν ἀπλήν, ἀνεπιτήδευτον, εἰλεκρινῆ· καὶ ἔχει καί ζουσαν καὶ πανηγυρικὴν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐμποροῦμεν νὰ ὑποπτεύσωμεν, ἢ ὅτι γυμνάσματα τερπνὰ ἔγραψε σοφιστικῶς ὁ συγγραφεὺς, ἢ ὅτι ἐλευθέρους καὶ δουλοπρεπεῖς καλακείας συνέταξε πρὸς τινα τῶν μεγάλων λεγομένων ἀνδρῶν.

η'. Ἐὰν μὴδ' αὐτὸς ὁ γράφων σιωπᾷ τὰς περιστάσεις, αἰτινες ἠδύνασθαι νὰ τὸν κινήσωσι νὰ εἴπῃ τοῦτο ἢ νὰ καταφερθῇ κατὰ τινος.

θ'. Πρέπει νὰ εἴμεθα βέβαιον περὶ τοῦ μάρτυρος ὅτι εἶχεν ἰκανὴν ἐπιτηδειότητα καὶ κρίσιν νὰ κάμῃ παρατηρήσεις εἰς τὰ ἱστορούμενα πρόγματα.

ι'. Ὅταν πολλοὶ συγχρόνως γράψωσιν ἑορίαν ἱπερὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως, καὶ μεταγενέτερος ἄλλος γράφων περὶ τῆς αὐτῆς διηγηθῇ τι, τὸ ὁποῖον ἐκεῖνος ἐσιώπησαν, δὲν εἶναι πίστεως ἄξιον.

ια'. Ἐὰν δὲ ὑπὸ τοὺς πολλοὺς συγχρόνους εἷς διηγηθῇ τι, τὸ ὁποῖον αὐτὸς μόνος, ὡς τῶν πραγμάτων μέτοχος ἤξευρεν· οἱ δὲ ἄλλοι, ὡς μακρὰν ἀπὸ τὰ γεγνημένα οὗτος, δὲν τὸ ἔμαθαν, μηδὲ τὸ ἐδιηγήθησαν· δὲν πρέπει νὰ ἀπορρίψωμεν ὡς ψευδῆ τὴν μαρτυρίαν του, εἰ μάλιστα εἶναι ἀξιόπιστος.

ιβ'. Ἀλλ' εἰ τὸ μαρτυροῦντος τὸ ἦθος εἶναι γνωστὸν, αἷς ψεύσου τινὸς καὶ ἀπατεῶνος· ἢ, εἰ εἶναι φανερόν, ὅτι φόβος, ἐλπίδες, σέβας, αἰσχροκέρδεια, μῖσος, φατριασμός πρὸς ἔθνος ἢ αἵρεσιν, ἢ κλίσις πρὸς παραδοξολογίαν, τὸν ἠνάγκασαν νὰ ἀποχωρήσῃ μὲν ἀπὸ τὴν ἀλήθειαν, νὰ προσηλωθῇ δὲ εἰς τὸ ψεῦδος· πρέπει νὰ φυλαττώμεθα μεγάλως νὰ μὴ δίδωμεν μηδὲ τὴν παραμικρὴν εἰς τοῦτον πίσιν.

ιγ'. Ἐὰν εἶναι περὶ φυσικοῦ τινος συμβάματος ἢ πειράματος ἢ μαρτυρία, πρέπει νὰ εἴμεθα βέβαιοι, ὅτι ὁ μάρτυς εἶχεν ἀκριδῶς ὅλας τὰς ἀναγκαίας προηγηματικὰς τοῦτου γνώσεις, ἐγνώριζεν ὅλας τὰς περιστάσεις τοῦ πειράματος, ἤξευρε νὰ μεταχειρισθῇ τὰ εἰς τοῦτα ἀναγκαίως ἀπαιτούμενα ὄργανα. Ἐυκολύουσι δὲ ταύτην μας τὴν ἀνάκρισιν ὁ μάρτυς, εἰὰν περιγράψῃ τὰς πείρας του περιστατικῶς καὶ ἀκριδῶς καὶ εὐκρινῶς.

ιδ'. Ὅταν πολλοὶ ἐντόμα αὐτόπται τοῦ ἰσορουμένου μάρτυρες βεβαιώσωσι τὸ γενόμενον, καὶ ἡ μαρτυρία των δὲν ἀληθέη ἀπὸ τοὺς συγχρόνους των, αὐξάνει πολὺ τὸ ἀξιόπιστον· προὔποθέτομεν ὅμως, ὅτι δὲν ἐμποδίζουσι τὴν ἀλήθειαν φανησιασμοὶ ἢ προλήψεις.

ιε'. Ὅτι ἐμπορεῖ νὰ παρατηρηθῇ μὲ τὰς κοινὰς εἰς ὅλους τοὺς ἀνθρώπους δυνάμεις, εἰς τὰ τοιαῦτα ἐμποροῦν νὰ παραληφθῶσι μάρτυρες ἐπίσης καὶ ἀπαιδευτοὶ καὶ πεπαιδευμένοι ἄνθρωποι.

ισ'. Οἱ ἄμεσοι μάρτυρες εἶναι ἀποδεκτότεροι παρὰ οἱ ἔμμεσοι. Τὸ δὲ ἀξιόπιστον τῶν δευτέρων ὀλιγοσθεύει πάντοτε ἀναλόγως μὲ τὸν χρόνον, κατὰ τὸν ὅποιον ἐχρημάτισαν ὕστεροι τοῦ πράγματος, ἢ μακρὰν τοῦ τόπου, κατὰ τὸν ὅποιον συνέβη τὸ ἰσορούμενον.

ιζ'. Ἀπλῶς φήμη, χωρὶς νὰ ἐπιστηρίζεται εἰς ἀπὸ σώματος μαρτυρίαν, ἢ ἐκ συγγραφῆς τινός, δὲν πρέπει νὰ ἔχη παντάπασιν τὸ ἀξιόπιστον.

ιη'. Μάρτυς, ὅς τις ὁμολογεῖ, ὅτι εἶδεν αὐτὸς τὸ πρᾶγμα, καὶ ὅτι καὶ ἄλλοι ὁμοῦ, οἳ τινες ὕστερον ἐλθόντες θέλουσιν τοῦ συμμαρτυρήσειν τὰ αὐτά· καὶ ὅς τις διῆσχυρίζεται ὅτι οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα· εἰὰν δὲ εἶναι τὸ ἐναντίον,

βάλλει σείχημα να ζημιωθῇ τοῦτο ἢ ἐκεῖνο· ὁ τοιοῦτος, εἰν δὲν εἶναι ὑνόητος, ἢ, τὸ ὅποιον εἶναι χειρότερον, φανησιώδης τις, πρέπει να ἀπολαμβάνη τὸ ἀξιόπιστον.

ε.θ'. Πρὸ πάντων δὲ καὶ ὑπὲρ πάντα πρέπει να παρατηρῶμεν ἀκριβῶς, ἄν τὰ ἱστορούμενα πράγματα εἶναι δυνατά· διότι, γενικῶς να εἶπω, πᾶν ὅ,τι οὔτε με τοὺς φυσικοὺς κανόνας συμφωνεῖ, οὔτε με τὸν ὀρθὸν λόγον ἀνάδει, οὔτε ἀναλογεῖ με τὴν τοῦ ἀνθρώπου καρδίαν, ἤγουσ τὴν φυσικὴν του κλίσειν καὶ ἐπιθυμίαν, πρέπει, χωρὶς φόβου, να τὸ κηρύττωμεν ὡς μυθῶδες, καὶ να τὸ ἀποδῶκωμεν εἰς τὸ κυνύσαργες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄.

Περὶ Πολιτικῆς ἐπικρίσεως.

ΤΜΑ΄.

Πολιτικὴ ἐπικρίσις ἢ κριτικὴ ὀνομάζεται, διὰ τῆς ὁποίας ἐκ τῶν ἐξωτερικῶν περιστάσεων ἐξετάζονται αἱ διάφοροι ῥοπαὶ καὶ κλίσεις τῶν ἀνθρώπων, με τοὺς ὁποίους ἀνάγκη εἶναι να συναναπρεψώμεθα, πιθανῶς κρινόμεναι ποῖαι τινες εἶναι κατὰ τὴν φύσειν· ὀνομάζεται δὲ οὕτως, ἐπειδὴ τὴν μεταχειρίζονται οἱ πολιτευόμενοι.

ΤΜΒ΄. Ἐξετάζοντες δὲ τὰς διαθέσεις καὶ κλίσεις τῶν ἀνθρώπων, εὐρίσκομεν τινὰς ἀναφερομένας κοινῶς εἰς πόλεις καὶ χώρας καὶ ἔθνη· διότι δὲν εἶναι πόλεις, δὲν εἶναι ἔθνος, τὸ ὅποιον δὲν ἔχει τὰς ἰδιαιτέρας κλίσεις καὶ δια-

θέσεις, καθὼς ἐσυνειθίσθη ἀπὸ τοὺς νόμους, καὶ ἔθιμα, τὰ εἰς καθέν ἰδιάζοντα· ἄλλας δὲ εὐρίσκωμεν μερικὰς εἰς καθένα ἄνθρωπον κατὰ τὴν ἡλικίαν, καὶ τύχην, καὶ τὰς ψυχικὰς καὶ σωματικὰς του δυνάμεις.

ΤΜΣ'. Αἱ δὲ κλίσεις καὶ ἀποτροφαὶ τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν τὰ ἠθῶν, κρίνονται ἀπὸ τὰς πράξεις τῶν, ὡς ἀπὸ τῶν ἀποτελεσμάτων τὰ αἷτια. Ἀπὸ δὲ τὰς πράξεις τινὲς μὲν εἶναι κοινῶς προσαγμένα εἰς πᾶν ἔθνος καὶ πᾶσαν χώραν· π. χ. Θεὸν σέβεσθαι, φίλους εὐεργετεῖν, γονεῖς τιμᾶν κτλ. ἄλλαι δὲ ἄλλως διορίζονται εἰς τοῦτο καὶ ἄλλως εἰς ἄλλο ἔθνος, καὶ ἄλλην χώραν· διότι τὸ ὁποῖον νομίζει δίκαιον αὕτη ἢ χώρα, ἄλλη τὸ ἀποφασίζει ἀδίκον κτλ. τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ζυγίζωμεν ἐπιμελῶς μὲ τὴν ζυγαρίαν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, διὰ νὰ εὐρίσκωμεν· Τίνα τὰ μεταξὺ τούτων καλὰ, καὶ Τίνα τὰ ἀποτρόπαια· ἄλλα δὲ εἶναι ἀδιάφορα καὶ ἄμεμπτα· π. χ. διάφοροι χαιρετισμῶν τρόποι, διάφορα ἐνδύματα κτλ. τὰ ὁποῖα κάνεις φρόνιμος δὲν πρέπει νὰ μέμφεται.

ΤΜΖ'. Τῶν δὲ καθ' ἕκαστον ἀνθρώπων τὰ ἠθῶν καὶ αἱ κλίσεις κρίνονται ἀπὸ τὰς ψυχικὰς δυνάμεις, καὶ ἀπὸ τὴν ἡλικίαν, καὶ ἀπὸ τὴν τύχην· καὶ δυνάμεις μὲν ψυχικὰς λέγω ἀγχύναιαν καὶ κρίσιν καὶ μνήμην· ἡλικίαν δὲ, νεότητα καὶ ἀκμὴν καὶ γῆρας· τύχην δὲ, εὐγένειαν, πλοῦτον, ἢ τἀναντία.

ΤΜΙΙ'. Οἱ μὲν λοιπὸν ἀγχύοες εἶναι ἐφευρετικῶς διαφορῶν μέσων· διὰ τοῦτο κάποτε γίνονται κατορθωτικοί· πρόχειροι· ἐπιχειρηματικοί· τοῦ δυνατοῦ πλείον παρὰ τοῦ ὄντος σοχαστικοί· ὄξεις νὰ νοήσῃσι τὸ τυχόν, ὄχι ὅμως νὰ καταλάβωσιν εὐκόλα καὶ τὸ ἀκόλουθον, ἢ τὸ ἐναντίον.

εὐέλπιδες, εὐαπάτητοι, ἐπιπολαιогνωμόνες, προπτεῖς·
εὐκίνηται κατὰ τὸν νοῦν, ἀλλ' ὄχι εὐήθεις· πλαστικοί, μι-
μητικοί, πιθανοί· σκῶπται, εὐτράπελοι· εὐδοκιμοῦντες
εἰς ποιητικὴν, μυθολογίαν κτ.

ΤΜΘ'. Οἱ δὲ κατὰ κρίσιν ἐξέχοντες, εἶναι σύννοοι,
σκεπτικοί, ὀριστικοί, διαιρητικοί, ἀκριβολόγοι, τάξεως ἀρί-
στης διαιτητικοί, ὑποπτοι· διὰ τοῦτο καὶ δυσάπατητοι· δὲν
εἶναι γρήγοροι εἰς τὸ νὰ νοῶσιν, ἀλλὰ βραδεῖς ὄντες ἐπι-
τυχόνουσι ἄριστα· πολυπρόγμονες, δοκιμαστικοί· διορθω-
τικοί καὶ ἑαυτῶν καὶ ἄλλων· ἐπιτνύουσι διὰ ἐπισήμας,
καὶ εἰς ἐπίκρισιν βαθυτέρων θεωρημάτων.

ΤΝ'. Οἱ δὲ μνημονικοί, ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον σερημέ-
νοι ἀγχίνοιοι καὶ κρίσιν, εἶναι ζωώδεις, καὶ βραδύνοες, καὶ
ἀσβλεῖς εἰς τὸ κρίνειν· πολυμαθεῖς ἐμποροῦν νὰ γείνωσιν,
ἀκριτοι ὅμως καὶ ἀνωφελεῖς. Ἐὰν δὲ ἔχουν καὶ ἀγχίνοιο-
αν, γίνονται ἀδόλεσχοι καὶ λογοποιοί· ἔχοντες δὲ καὶ κρί-
σιν, πρᾶγμα εἰς αὐτοὺς σπανιώτατον; γίνονται ἔμπειροι,
φρόνιμοι, εὐγλωττοι, ἱστορικοί, γενεαλόγοι, γεωγράφοι,
καὶ γλώσσας πολλὰς μαθάνουσι εὐκολώτατα.

ΤΝΑ'. Ἐκ δὲ τῆς διαφόρου ἡλικίας καὶ τύχης ἦθη
διάφορα εὐρίσκονται τὰ ἐφεξῆς, καθὼς ἄριστα μᾶς τὰ περιέ-
γραφεν ὁ Ἀριστοτέλης (Ῥήτορ. Βιβ. Β. κεφ. ιβ' καὶ ἐφεξῆς.)

α'. Οἱ μὲν Νέοι ἐπιθυμητικοί· εὐμετάδοτοι πρὸς τὰς
ἐπιθυμίας καὶ ἀψίκοροι· θυμικοί, φιλάτιμοι, φιλόνεικοι·
ἀφιλάργυροι· ὄχι κακοήθεις, ἀλλ' εὐήθεις· εὐπιστοι, εὐέλ-
πιδες, εὐαπάτητοι· θυμώδεις, ἀνδρείοι, αἰσχυνηλοί·
μεγαλόψυχοι, φιλόκαλοι, ὄχι φιλοκερδεῖς· φιλόφιλοι,
φιλέταιροι· κατ' ὅλα ὑπερδολικοί· ὅλα φαντάζονται καὶ
δαίσχυρίζονται ὅτι ἐξεύρουσιν· ἐλεητικοί, φιλογέλωτες,

εὐτράπελοι· ἀδικοῦσι πρὸς καταφρόνησιν, ὅλλ' ὄχι πρὸς βλάβην.

β'. Οἱ δὲ πρῶτον καθ' ὅλα ἀμφισβητοῦσι καὶ διετάζουσι διὰ τὸ νὰ ἐξηπατήθησαν καὶ ἔσφαλαν πολλά· κακοήθεις, ἄπιστοι, ὑπερτοί, καὶ εἰς φίλιαν καὶ εἰς μῖσος δυσκίνητοι· μικροψυχοί, ἀνελεύθεροι, δειλοί, φιλόζωοι, φιλαίτιοι· ζῶσι ζητοῦντες πάντοτε τὸ συμφέρον πλεον παρά τὸ καλόν· ἀναίσχυντοι, δυσέλπιδες· μὲ τὴν μνήμην πλεον ζῶντες παρά μὲ τὴν ἐλπίδα· ἀδόλεσχοι, οὔτ' ἐπιθυμητικοί, οὔτε κατὰ τὰς ἐπιθυμίας πρακτικοί, ἀλλὰ κατὰ τὸ κέρδος· διὰ τοῦτο φαίνονται σώφρονες· ἀδικοῦσι πλεον διὰ κακουργίαν παρά διὰ ὕβριν· ἐλεητικοὶ ὄχι καθὼς οἱ νέοι διὰ φιλανθρωπίαν, ἀλλὰ δι' ἀσθένειαν· ὑδुरτικοί, ὄχι εὐτράπελοι, οὐδὲ φιλογέλωτες.

γ'. Οἱ δὲ ἀκμάζοντες, οὔτε ὑπερθάρροῦσιν, οὔτε φοβοῦνται πολλά· οὔτε εἰς ὅλα πιεσέουσιν, οὔτε εἰς ὅλα ἀπιστοῦσιν· οὔτε μόνον τὸ καλόν ζητοῦσιν, οὔτε μόνον τὸ συμφέρον, ἀλλὰ καὶ τὰ δύο· οὔτ' ἀνελεύθεροι εἶναι, οὔτ' ἄσωτοι, ἀλλά τι μέσον τούτων· παρομοίως ἔχουσι καὶ κατὰ τὰν θυμῶν καὶ κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν. Σώφρονες μὲ ἀνδρείαν, ἀνδρεῖοι δὲ μὲ σωφροσύνην. Νὰ εἶπω δὲ συντόμως, ἡ ἀκμὴ ἀποφεύγει καὶ τῆς νεότητος καὶ τοῦ γήρως τὰς ὑπερβολὰς καὶ ἐλλείψεις· περιπατεῖ δὲ τὴν τούτων μέσην ὁδὸν ἐκλέγουσα ὅσα καλὰ καὶ ὠφέλιμα ἔχουσιν αἱ δύο ἐκείναι ἡλικίαι.

ΓΝΒ'. Ἀπὸ δὲ τῆς τύχης· οἱ μὲν εὐγενεῖς εἶναι φιλότιμοι, καταφρονητικοί, ἀλαζονικοί· οἱ δὲ πλούσιοι, ὕβρισται, ὑπερήφανοι, τρυφηλοί, σόλοικοι, ὑνόηται· αἱ δὲ νεάπλουτοι ἀκόμη πλεον· ἀδικήματα δὲ κάμνουν ὄχι

διὰ κακουργίαν, ἀλλὰ δι' ὕβριν καὶ ἀκρᾶσίαν. Οἱ δυνατοὶ εἶναι φιλοτιμότεροι καὶ γενναϊότεροι κατὰ τὰ ἥθη παρὰ τοὺς πλουσίους καὶ σαρνώτεροι· μεγαλύδικοι· εἰάν δὲ εἶναι καὶ εὐτεκνοὶ, ὑπερηφανότεροι καὶ ἀνηγότεροι γίνονται διὰ τὴν εὐτυχίαν. Ἔχουσι δὲ ἐν ἀγαθῷ, ὅτι σπουδάζουσι πολλὰ εἰς τιμὴν τῶν θεῶν, πεισύνοντες ὅτι ὁ θεὸς τῶν φυλάττει τὴν εὐτυχίαν.

ΤΝΓ'. Πρὸσθέτουσι δέ τινες καὶ τὴν ἀπὸ τῶν σωματικῶν σημείων πιθανολογίαν τῶν τοῦ ἀνθρώπου χαρακτήρων, τὴν ὅποιαν ἐνομάζουσι φυσιογνωμίαν, μ' ὅλον ὅτι δεῖν εἶναι πάλαι βεβαία ἢ ἀπὸ τούτων εἰκοτολογία· ἀλλ' ἔγραψάν πολλοὶ καὶ νεώτεροι καὶ παλαιοὶ φυσιογνωμονικὰ, καθὼς καὶ ὁ Ἀριστοτέλης. π. χ. (καθὼς ἐκεῖνος φυσιογνωμονεῖ), ἄνθρωπος μικρομελής, ἰσχνὸς, μικρόματος, μικροπρόσωπος, εἶναι πάντοτε μικρόψυχος· καὶ οὕτως τὸ ἀπὸ τοῦ ὀφθαλμοῦ μέχρι τοῦ στήθους μέρος εἶναι μεγαλύτερου παρὰ τὸ αὐτόθεν ἕως τοῦ αὐχένος, φάγος εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ ἀναίσθητος· καὶ ὁ ἐξοφθαλμος εἶναι ἀβέλτερος· ὁ δὲ κοιλόφθαλμος, κακοῦργος κτλ. Τοιαύτη τις ὑπῆρξεν εἰς τὰς ἡμέρας μας ἡ θρυλληθεῖσα τοῦ ἐκ Βιέννης περιφήμου Γαλλίου· κρανιοσκοπία.

ΤΝΔ'. Εἰς ταῦτα δὲ τὰ διαγνωστικὰ πρότερος καὶ ὅσα μὲ συντομίαν εἶπαμεν ἄλλου περὶ τῆς διαφόρου τοῦ ἀνθρώπου κρᾶσεων (Ἔμπ. Ψυχολ. Σ').

ΤΝΕ'. Τοὺς δὲ τῶν διαφορῶν κακιῶν χαρακτήρας, ὅς τις θέλει πιθανῶς νὰ καταλάβῃ, τὸν σέλλομεν νὰ διαβάσῃ τὸ ἀθάνατον πόνημα τοῦ Θεοφράστου, Ἰθικοὶ χαρακτήρες ἐπιγραφόμενον.

ΤΝΣ'. Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων ἕως ἐδῶ εὐκάλως πᾶς

τις καταλαμβάνει, ὅτι ἤθη τενα ἢ ἐξ ὁμοίων συνδρομῆς ἐνδυναμούνται πλέον, ἢ ἐξ ἐναντίων ἐξασθενούσι καὶ φθείρονται· διότι ἄνθρωπος ἐξέχων κατὰ τὴν κρίσιν (ΤΜΘ'), εἴαν εἶναι ὁ αὐτὸς καὶ γέρων (ΤΝΑ', β'), πολὺ περισσότερον θέλει εἶσθαι δυσπατήτος· ἄλλος δὲ διὰ μὲν νεότητα εἶναι ὑβριστικὸς, διὰ δὲ πτωχείαν εἶναι δειλὸς καὶ ἄτολμος· φανεροῦ λοιπὸν εἶναι ὅτι καὶ τὸ ὑβριστικόν του ἤθος ταπεινύεται, καὶ τὸ ἄτολμόν του ὀλιγοσεύει. Ὡσαύτως ἂν συμβαίνει καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Σ'.

Περὶ Πρακτικῆς ἐπικρίσεως.

ΤΝΖ'.

Πρακτικὴ ἐπικρίσις ἢ κριτικὴ ὀνομάζεται, τῆς ὁποίας ἔργον εἶναι νὰ προγινώσκῃ πιθανῶς ἀπότινα φαινόμενα ἢ διδόμενα τὰς μελλούσας νὰ γείνωσιν εἰς τὴν Φύσιν μεταβολὰς, ἢ πράξεων τὰς ἐκδᾶσεις, εἴαν μέλλωσι νὰ γείνωσιν εὐτυχεῖς, ἢ μὲν τοιαῦται· χρησιμεύει λοιπὸν αὕτη πολὺ εἰς ἀπόφασιν τῶν ὅσα πρέπει νὰ πράξωμεν· διὰ τοῦτο ὀνομάσθη καὶ πρακτικὴ.

ΤΝΗ'. Ἀπὸ τὰ μέλλοντα λοιπὸν ἄλλα μὲν εἶναι φυσικὰ ἄλλα δὲ ἠθικά. Καὶ ἀπὸ τὰ πρῶτα τινὰ μὲν συμβαίνουσι κατὰ νόμους ἀπαραβάτους, τοὺς ὁποίους οἱ ἀκριδῶς ἐξεύροντες, προλέγουσι τὰς ἐκδᾶσεις των μὲν τύσῃ ἀκριδολογίαν, ὡς μὴδὲ κατὰ λεπτόν ὥρας δὲν ἀποτυγχάνουσι τὴν ἀλήθειαν.